

ANALİZ

NİSAN 2015 SAYI: 121

İRAN VE BATI ARASINDA NÜKLEER MUTABAKAT JEOPOLİTİK KARMAŞA

ABDULLAH YEGİN, KILIÇ BUĞRA KANAT

İRAN VE BATI ARASINDA
**NÜKLEER MUTABAKAT
JEOPOLİTİK KARMAŞA**

ABDULLAH YEGİN, KILIÇ BUĞRA KANAT

COPYRIGHT © 2015

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama : Songül Eryiğit
Baskı : Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel:+90 312.551 21 00 | Faks :+90 312.551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C. Office

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No 19 Cairo MISIR
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
MÜNAZARADAN MÜZAKEREYE NÜKLEER DİPLOMASİ	9
OBAMA DÖNEMİ: FARKLI YAKLAŞIMLAR, YENİ BAŞLANGIÇLAR	10
İRAN'IN NÜKLEER ENERJİ İLE SINAVI	11
NÜKLEER DİPLOMASİ	12
ABD AÇISINDAN MUTABAKATIN OLASI SONUÇLARI	13
İRAN AÇISINDAN MUTABAKATIN OLASI SONUÇLARI	17
SONUÇ	18

YAZARLAR HAKKINDA

Abdullah YEGİN

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümünden mezun oldu. 2000-2005 yılları arasında İran'da Şii teopolitiği ve Ortadoğu üzerine çalışmalar yaptı. İki kitap çevirisi ve çeşitli tercüme, telif makaleleri yayımlandı. Halen Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları enstitüsünde Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisans yapmaktadır. SETA'da Dış Politika alanında Araştırmacı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Kılıç Buğra KANAT

Penn State Üniversitesi Erie Kampüsü'nde öğretim üyesi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. Yüksek lisanslarını Uluslararası İlişkiler üzerine Marquette Üniversitesi'nde, Siyaset Bilimi üzerine Syracuse Üniversitesi'nde tamamladı. Doktorasını Syracuse Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde Dış Politika Teorisi ve Liderlik dalında aldı. Ortadoğu Çalışmaları ve Uyuşmazlık Çözümü dallarında da sertifikaları bulunan Kılıç Buğra Kanat, Moynihan Enstitüsü'nde Moynihan Fellow olarak yer alıyor.

ÖZET

İran'ın nükleer çalışmaları uzun yıllar boyunca uluslararası siyasi gündemi meşgul etmiş ve ülkeyi ciddi zorluklarla yaşamak zorunda bırakmıştır. İran, nükleer çalışmaların tamamen barışçıl amaçlarla yürütüldüğünü iddia ederken Batı buna şüpheyle yaklaşmış ve çalışmaların durdurulması için İran'a çeşitli yollardan baskı uygulamıştır. Batı, tüm sınırlama ve ambargolara rağmen İran'ın nükleer faaliyetlerine engel olamamış bilakis İran bu alandaki çalışmalarını oldukça ilerletmiştir. Öte yandan İran, nükleer faaliyetlerinden dolayı karşı karşıya kaldığı ambargolardan nefes alamaz duruma gelmiştir. Karşılıklı restleşmelerle yıllar geçmesine rağmen kazanan olmamış ve taraflar müzakere masasına oturmanın gerekliliğini görmüştür.

Haziran 2013'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi beş ülke ve Almanya ile İran arasında İran'ın nükleer enerji çalışmalarıyla ilgili müzakereler başlamıştır. Ertelemelerle bugüne kadar gelen müzakere sürecinde son olarak 2 Nisan 2015'te ortak mutabakat metni açıklanmış ve nihai anlaşmanın da Haziran 2015 sonunda imzalanması kararlaştırılmıştır. Müzakere sürecinin sonuçları bakımından sadece İran'ın nükleer enerji çalışmalarıyla ilgili olmadığı hatta nükleer enerji meselesini aşarak Ortadoğu'da önemli değişim ve sonuçlara yol açacak potansiyele sahip olduğu aşikârdır.

"İran ve Batı Arasında Nükleer Mutabakat Jeopolitik Karmaşa" başlıklı çalışma P5+1 ülkeleri ve İran arasındaki nükleer enerji konusundaki uzlaşının arka planını, ne anlama geldiğini, çetrefilli noktalarını ve gerek İran iç politikası gerekse Ortadoğu siyaseti bakımından muhtemel sonuçlarını ele almaktadır. 2010'un sonlarından bu yana suların durulmadığı Ortadoğu'da dengelerin yerine oturması bakımından müttefik olmasa dahi Batı ile müzakere edebilen bir İran'ın varlığı önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra İran'a uygulanan ekonomik ambargoların kalkması sadece İran ekonomisini değil bölge ekonomisini de canlandıracaktır. Bununla birlikte akılda tutulması gereken konu nükleer enerjiye dair müzakerelerde henüz son sözün söylenmediği ve sürecin her türlü ihtimale açık bir şekilde devam ettiğidir.

Çalışma P5+1 ülkeleri ve İran arasındaki nükleer enerji konusundaki uzlaşının arka planını, ne anlama geldiğini, çetrefilli noktalarını ve gerek İran iç politikası gerekse Ortadoğu siyaseti bakımından muhtemel sonuçlarını ele almaktadır.

GİRİŞ

İran'ın nükleer çalışmaları uzun zamandır uluslararası kamuoyunu meşgul eden konulardan birisidir. İran, nükleer faaliyetlerini tamamen barışçıl amaçlarla yürüttüğünü iddia ederken Batılı devletler bunu uzun bir süre inandırıcı bulmadılar. İran'ın bu alandaki çalışmalarını durdurmasını isteyen Batı İran'dan olumlu cevap alamayınca çeşitli baskı, tehdit ve kısıtlama yöntemleriyle İran'ı buna zorlamayı denedi. Ancak İran bu yöntemlerin hiç birisine aldırış etmeden nükleer faaliyetlerini artırarak sürdürdü. Fakat bu restleşmelerin iki taraf için de bir faydası olmadığı zaman içerisinde kabul edilmeye başlandı. Batı açısından bakıldığında tüm sınırlama ve ambargolara rağmen İran nükleer faaliyetlerinde herhangi bir kısıtlamaya gitmemiş, tersine bu alandaki çalışmalarını oldukça ilerletmişti. İran açısından bakıldığında ise bu

faaliyetlerinden dolayı karşı karşıya kaldığı ambargolardan nefes alamaz duruma gelmişti.

Böyle bir iklimde İran'da yaşanan yönetim değişikliği ve diyalog yanlısı bir isim olan Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından 5+1 ülkeleri ile İran arasında nükleer enerji konusunda anlaşmaya varmak üzere müzakereler başladı. Taraflar ilk olarak Kasım 2013'te ön anlaşmaya vardılar ve nihai anlaşma için görüşmelere devam ettiler. Ertelemelerle bugüne kadar gelen müzakere sürecinde son olarak 31 Mart'ta siyasi çerçeve anlaşması, Haziran ayının sonunda da nihai anlaşma imzalanması kararlaştırılmıştı. Fakat taraflar arasında ciddi anlaşmazlıkların varlığı sürecin çok da kolay olmayacağına belirtisiydi. İran'ın uranyum zenginleştirme oranı, hangi tesislerin çalışmaya devam edeceği, anlaşmanın kaç yıllık olacağı, İran'a uygulanan ambargoların hangi kısımlarının hangi aşamalarda kaldırılacağı gibi çözülmesi kolay olmayan meseleler müzakere heyetinin karşı karşıya kaldığı sorunlardır.

Bunun yanında gerçekleşecek bir anlaşmanın küresel ve bölgesel sonuçları göz önüne alındığında İran'ın bundan sonraki konumunun ne olacağı ve ABD'nin bölgede kendi müttefiki, İran'ın ise düşmanı veya rakibi olan devletleri nasıl ikna edeceği de meselenin bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Son olarak her iki taraf da müzakerelerin sonuçlarıyla iç politikada da karşılaşacaklardır. Hal böyle olunca taraflar bir yandan masada kalarak diğer yandan mümkün olan en az tavizi vermeye çalışarak süreci bugüne getirdiler. Geline nokta müzakere sürecinin Haziran sonuna kadar süreceği kesinleşmiş durumdadır. Elde edilecek sonucun nükleer enerji meselesini açacak ve Ortadoğu'da çok önemli değişim ve sonuçlara yol açacak potansiyele sahip olması durumu daha da kritik hale getirmektedir. Elinizdeki analiz bu uzlaşmanın arka planını, zorluk noktalarını ve olası iç politik ve bölgesel sonuçlarını ele almaktadır.

MÜNAZARADAN MÜZAKEREYE NÜKLEER DİPLOMASI

İran'ın nükleer enerji programı üzerinden dünyayla, dünyanın aynı meselede İran ile imtihanı kritik son dönemece girmiş görünüyor. 1970'li yıllarda başlayan süreç 1979 İran devriminden sonra uzun bir müddet suskun ilerleyişinin ardından Hatemi döneminde İranlı muhalif grupların ülkenin gizli nükleer faaliyetlerini ifşa etmesiyle bu konu uluslararası toplumun gündemine bir daha çıkmamak üzere girmiş oldu. O günden bugüne İran'ın nükleer enerji elde etme yönündeki çabalarına yönelik endişeler, açıklamalar, girişim ve görüşmeler hep kamuoyunun yakından takip ettiği ve ilgiyle izlediği konuların başında geldi. Özellikle Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı döneminde karşılıklı itham ve restleşmelerle uluslararası kamuoyunun en gergin meselelerinin başında gelen ve bu zaman zarfında sürekli çatışma ve savaş ihtimali söylemleriyle gündeme gelen bu konu, bugün oldukça farklı bir düzlemde, iki amansız düşman İran-ABD arasında barış ve işbirliği ihtimalleri ekseninde bir kez daha dünyanın gündeminde üst sıralarda kendisine yer edinmiş bulunuyor. Hikâyenin seyrinin bu şekilde değişmesinde elbette İran'da Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanı seçilmesi ve ardından iki ülke başkanları arasında gerçekleşen ilk diyalog önemli bir rol oynadı.¹

Diyalogun kamuoyuna yansıma biçimindeki magazin tarzı ve "sevimli" resim daha ilk günden meselenin tatlıya bağlanacağına dair beklentilerin doğmasına yol açtı. Daha sonra, konunun bugüne gelmesinde ilk önemli somut gelişme İran ile 5+1 ülkeleri arasında Kasım 2013'te imzalanan ön anlaşma ile gerçekleşti. Söz konusu anlaşmaya göre İran nükleer faaliyetlerinin önemli bir bölümünü askıya alıp uluslararası gözlemcilerin

İran nükleer tesislerini daha fazla kontrolüne izin verecek, buna karşılık 5+1 ülkeleri İran aleyhine uygulanan ambargoları hafifleteceklerdi.² Dünya kamuoyunda büyük heyecan yaratan ve abartılı beklentilere yol açan bu ön anlaşma aslında tek başına iki taraf için de çok anlamlı bir sonuç değildi. Örneğin İran açısından bakılacak olursa, ön anlaşmada bahsi geçen İran'ın dondurulmuş hesaplarından belli bir meblağın serbest bırakılması çok anlamlı değildi zira hâlâ başta petrol olmak üzere birçok alanda ambargo ve kısıtlamalar devam ediyordu. Bu haliyle tatmin edici olmayan ön anlaşma yine de bir üst aşamaya geçme imkânını ve ihtimalini barındırdığı ve tarafların iyi niyetini yansıttığı için oldukça önemli idi. Ön anlaşmada tarafların altı aylık bir zaman diliminde genel bir anlaşma yapmaları planlanmıştı. Ancak bu zaman içerisinde bir netice elde edilemeyince müzakereye katılan diplomatlar süreci önce dört ay uzattılar. Bu zamanın sonunda da nihai anlaşmaya varılamadı. Ancak tarafların gittikçe daha fazla konuda mutabık kalmasından dolayı müzakerelere devam etme kararı alındı ve bu kez 31 Mart 2015 tarihine kadar siyasi çerçeve anlaşmasının imzalanması, 30 Haziran'a kadar da teknik ayrıntılar konusunda nihai anlaşmanın sağlanması hedefiyle süre bir kez daha uzatıldı. 2 Nisan'da bu konuda bir mutabakata varıldı. Bundan sonraki dönemde belirlenen parametreler çerçevesinde tarafların teknik detaylar üzerindeki görüşmesi devam edecek.

Her ne kadar görüşmeler büyük bir gizlilik içinde devam etse de medyaya yansıtıldığı kadarıyla iki ülke arasındaki görüşmelerde İran'da kalacak zenginleştirilmiş uranyum oranı, Arak reaktörü ve anlaşmanın süresi en sık bahsi geçen darboğazlar arasında yer aldı. Bundan sonraki dönemde iki ülke de Lozan'dan çıkan mutabakatı kendi iç politikalarındaki dengeleri gözeterek kamuoylarında pazarlayabilmek zorunda. Muta-

1. "Obama ve Ruhani Telefonla Görüştü", BBC Türkçe, 28 Eylül 2013, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/09/130928_obama_ruhani

2. "İran'la Tarihi Anlaşma", *Radikal*, 25 Kasım 2013, http://www.radikal.com.tr/dunya/iranla_tarihi_anlasma-1162663

bakat özellikle ABD için bölgedeki müttefikleriyle ve dostlarıyla ilişkilerinde de yeni bir dönemin kapısını aralayacak. İsrail'in başından beri oldukça ciddi bir biçimde karşı olduğu bu mutabakata bölgedeki diğer önemli aktörlerden olan Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri de kaygılı yaklaşıyor. Bu ülkelerin tümü nihai bir anlaşma durumunda hatta onu beklemeden mevcut mutabakatı müteakiben farklı politika arayışlarına girebilir ve bu da bölge jeopolitiği açısından yeni bir çalkalanmayı beraberinde getirebilir. Bu noktada İran'ın nükleer kapasitesinin tamamen ortadan kaldırılmasını savunan İsrail ve Suudi Arabistan gibi bölge ülkelerinin mevcut şartları kabul etmesi ve içselleştirilmesi oldukça zor görünüyor. Bu da varılan mutabakat sonrasında hızla gelişecek bir silahlanma ihtimali ile bölgede farklı ülkelerin nükleer silah elde etmek için çaba sarf edileceğini ve bunun sonucunda da bir silahlanma yarışını başlatabileceğini ortaya koyuyor. Başkan Obama bu sebeple yaptığı açıklamada özellikle İsrail'in güvenliği ve Körfez ülkelerinin güvenlik kaygılarını dikkate aldığı konusuna değindi.

OBAMA DÖNEMİ: FARKLI YAKLAŞIMLAR, YENİ BAŞLANGIÇLAR

Obama'nın henüz başkan seçilmeden önce dış politikada öncelik verdiği unsurlar arasında nükleer silahsızlanma bulunmaktaydı. Başkan Obama adaylık sürecinde *Foreign Affairs* dergisine yazdığı makalesinde en önemli ulusal güvenlik önceliği olarak nükleer silahsızlanmaya vurgu yapmıştı.³ Mesele nükleer silahsızlanma olduğunda da uluslararası sistemde öne çıkan iki önemli husus Kuzey Kore'nin ve İran'ın nükleer programlarıydı. Kuzey Kore'nin bu konuda kritik eşiği geride bıraktığı göz önünde tutarak Başkan Obama

3. Barack Obama, "Renewing American Leadership", *Foreign Affairs*, July-August 2007, <http://www.foreignaffairs.com/articles/62636/barack-obama/renewing-american-leadership>

önceliği İran ile anlaşmaya ayırdı. Obama henüz başkanlık yemin törenindeyken İran'daki rejime seslenerek "sıkılı yumruklardan" vazgeçilmesi çağrısında bulunmuştu.⁴ Takip eden zaman zarfında Başkan Obama İran konusunda oldukça karışık bir strateji izledi. Bir yandan İran'a bu olumlu mesajları verirken bir yandan da daha sonra ortaya çıktığı gibi İran'ın özellikle yer altı nükleer reaktörlerine karşı siber savaş sürecini başlatmıştı. Özellikle "Olimpiyat Oyunları" adlı operasyonla Obama yönetimi bu nükleer santralleri doğrudan ortadan kaldıracak bir siber savaş içine girmişti.⁵ Bunun yanında Başkan Obama İran'ı bölgede yalnızlaştırmak için Ortadoğu'da İran'ın en önemli müttefiklerinden olan Suriye rejimiyle yeni bir açılım sürecini devreye sokmuştu.⁶

Bu sıkıntılı ve karışık dönemde İran'daki yönetimle, özellikle de Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ile oldukça gergin bir diplomatik dönemin içine girilirken İran seçimleri sonrasında patlak veren Ahmedinejad karşıtı halk hareketineyse bu hareketin tüm beklentilerine rağmen destek verilmemişti. Bu süreçte ABD yönetimi uluslararası kamuoyunun da desteğini alarak İran'ı tecrit etme girişimlerinde bulundu. Önce BM Güvenlik Konseyinden kapsamlı yaptırım paketleri geçiren ABD yönetimi, bununla birlikte İran'ın uluslararası terörizme destek verdiği konusunu gündemde tutarak Washington, DC Suudi Arabistan büyükelçisine karşı suikast planının ortaya çıkarıldığını açıkladı.⁷

Bu süreçte özellikle İsrail'deki ve ABD'deki şahinler İran'ın nükleer programına yönelik bir

4. "Barack Obama's Inaugural Address", 20 January 2009, <http://www.nytimes.com/2009/01/20/us/politics/20text-obama.html?pagewanted=all&r=0>

5. David E. Sanger, "Obama Order Sped Up Wave of Cyberattacks Against Iran", *The New York Times*, 1 June 2012, <http://www.nytimes.com/2012/06/01/world/middleeast/obama-ordered-wave-of-cyberattacks-against-iran.html>

6. Kılıç Bugra Kanat, *A Tale of Four Augusts*, (Ankara: SETA, 2015).

7. Ewen MacAskill, "Iranians charged in US over plot to assassinate Saudi ambassador" *The Guardian*, 11 October 2011, <http://www.theguardian.com/world/2011/oct/11/iranians-charged-us-assassination-plot>

askeri müdahalede bulunulması planını sıklıkla gündeme getirdi. Özellikle yeraltı nükleer tesislerine karşı ne şekilde bir saldırı yapılması gerektiği ve bu saldırının lojistik planları Washington'da bu dönemde fazlasıyla konuşulur oldu.⁸ Daha sonra Wikileaks dokümanlarında da ortaya çıkacağı üzere Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin ABD yönetimine bu konuda telkinleri devam etmekteydi.⁹ Bu sırada İran'ın, Kum yakınlarındaki Fordu'da uranyum zenginleştirme faaliyetlerine başlaması bu kriz ortamını daha da fazla tetikledi. Buna rağmen İran'a saldırı konusunda ortaya konan bu planlar ABD yönetimi tarafından desteklenmedi. Obama yönetimi böyle bir saldırının Ortadoğu'da yeni bir savaşın yaşanmasına sebep olacağını ve İran'ın, faaliyetleri kolay tahmin edilemeyen proxyleri sayesinde bölgede oldukça uzun sürecek bir savaşın kapılarını açabileceğinin kaygılarını yaşamaktaydı. Dahası bu sefer mücadeleye edilecek ülke nüfus, ideoloji ve coğrafya olarak Irak'tan çok farklı ve bölgede ABD'nin başını çok fazla ağrıtabilecek bir ülkediydi. Dolayısıyla Obama yönetimi açısından böyle bir askeri müdahalenin başarılı olup olamayacağı konusunda da ciddi soru işaretleri bulunmaktaydı.

Obama'nın 2012 yılında seçimi kazanıp 2013 yılı itibariyle ikinci dönemine başlaması ile birlikte İran dosyası yeniden aralanmaya başladı. Başkan Obama ikinci yemin töreni konuşmasında bir kez daha İran meselesinden dolayı olarak bahsederek bu konuya yeniden eğileceğinin ipuçlarını verdi. ABD'deki seçimlerin hemen ardından İran'da yapılan seçimleri Ruhani'nin kazanması bu konuda Obama'ya önemli bir fırsat verdi. Özellikle ABD kamuoyunda ve Kongrede Başkan Obama'nın İran inisiyatifini zorlaştıran açıklamalar yapan Ahmedinejad'ın görev süresinin sona ermesi ciddi bir avantaj sağladı. Ancak

bugün devam eden görüşmelerin temeli yine Ahmedinejad hala İran cumhurbaşkanı iken Mart 2013'te Umman'da başlayan gizli görüşmeler ile atılmıştı. Ruhani'nin göreve başlamasıyla kendisini gösteren olumlu hava daha sonra 2013 yılının Eylül ayında Obama ile Ruhani arasında yapılan telefon görüşmesi ile yeni bir ivme kazandı.

Eylül ayında Obama ile Ruhani arasında gerçekleşen telefon görüşmesinden sonra 2013 yılının Kasım ayında BM Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesi ve Almanya ile İran arasında geçici bir anlaşma imzalandı. Cenevre'de yapılan bu anlaşma ile İran'ın nükleer programının bazı kısımlarının kısa dönemli dondurulması karşılığında İran'a yapılan ekonomik ambargonun hafifletilmesi konusunda taraflar anlaşmaya vardı. Bu anlaşma sonrasında taraflar anlaşmanın yürürlüğe girdiği Ocak 2014'ten itibaren yoğun bir görüşme trafiğine başladılar. Görüşmeler sonrasında ilk etapta belirlenen Temmuz 2014 tarihine kadar taraflar herhangi bir anlaşmaya varamadılar. Bunun üzerine Temmuz 2014'te bu tarihin Kasım 2014'e uzatılmasına karar verildi. Ancak bu süreçte de anlaşmaya varılamaması üzerine Kasım ayında Mart 2015 sonuna kadar anlaşmaya varılması ve Temmuz 2015'in kapsamlı anlaşmaya varılmak için son tarih olarak belirlenmesi konusunda anlaşmaya varıldı. An itibariyle devam eden süreç de anlaşılan hedeflerini hayata geçirebilmek için sürdürülüyor.

İRAN'IN NÜKLEER ENERJİ İLE SINAVI

Ağustos 2002'de rejim muhalifi Halkın Mücahitleri Örgütü'nün İran'ın nükleer çalışmalarını ifşa eden belgeleri dünya kamuoyuna açıklaması ile birlikte İran ile Batı arasındaki nükleer kriz patlak verdi. ABD tarafından nükleer silah üretmeye çalışmakla suçlanan İran bu iddiaları reddetti. Bu dönemde İran'a uygulanan uluslararası baskının da etkisiyle dönemin cumhurbaşkanı Hatemi Batı ile nükleer müzakereler gerçekleştirdi ve bu mü-

8. Matthew Kroenig, "Time to Attack Iran", *Foreign Affairs*, January/February 2012, <http://www.foreignaffairs.com/articles/136917/matthew-kroenig/time-to-attack-iran>

9. Ian Black ve Simon Tisdall, "Saudi Arabia urges US attack on Iran to stop nuclear programme", *the Guardian*, 28 November 2010, <http://www.theguardian.com/world/2010/nov/28/us-embassy-cables-saudis-iran>

zakereler neticesinde nükleer çalışmalarını askıya aldı. Ancak Ahmedinejad cumhurbaşkanı olunca Hatemi döneminde alınan çalışmaları askıya alma kararından vazgeçerek nükleer çalışmalara devam edeceğini açıkladı. Bu dönemde benimsenen agresif dış politika yönteminin de etkisiyle İran, nükleer faaliyetleri konusunda 5+1 ülkeleriyle yaptığı müzakerelerde tavizsiz ve katı bir tutum sergiledi.

İran dini lideri Hamanei'nin ABD ile nükleer müzakerelere karşı olmadığını ilan etmesi Cumhurbaşkanı Ruhani'yi nükleer müzakereler konusunda cesaretlendirdi.

Nükleer enerji elde edebilmek için gerçekleştirilen çalışmaların yoğun bir şekilde devam ettiği Ahmedinejad döneminde nükleer enerji İran'ın en büyük dış politika meselesi haline geldi. Bazı anlaşma çabaları gösterildiyse de bir sonuç elde edilemedi. Söz konusu çabalar içerisinde oldukça önemli bir kavşağa işaret eden 2010 yılında Türkiye'nin Brezilya ile birlikte başlattıkları girişim özellikle Batı'nın isteksizliği sebebiyle sonuçsuz kaldı. Bu zaman zarfında bir yandan uluslararası kamuoyu tarafından İran aleyhine uygulanan yaptırımlar artarken diğer taraftan İran nükleer çalışmalarına hız kesmeden devam ediyordu. Meselenin gittikçe içinden çıkılmaz bir hal aldığı ve İran toplumu açısından ekonomik ambargoların artık kaldırılamaz bir noktaya geldiği bir dönemde dengeli bir iç ve dış politika vaadinde bulunan Hasan Ruhani İran'da cumhurbaşkanı seçildi.

Özellikle nükleer müzakerelerde önceki görevlerinden dolayı tecrübeli bir isim olan Ruhani'nin cumhurbaşkanlığına seçilmesi İran açısından müzakerelere giden yolun açıldığının da göstergesiydi. Elbette bu konuda Ruhani'yi cesaretlendiren önemli bir gelişme seçimlerden önce yaşanmıştı: İran dini lideri Hamanei ABD

ile nükleer müzakerelere karşı olmadığını ilan etmişti. Ekonominin içinde bulunduğu dar boğaz ve rehberlik makamının yeşil ışık yakması müzakerelere sürecine yönelmenin İran açısından düşünülebilir olduğunun işaretiydi. Nitekim Ruhani'nin cumhurbaşkanı olmasından kısa bir süre sonra ilk girişimler başladı. Ruhani, Eylül 2013'te BM toplantısına katılmak üzere geldiği New York'tan dönüş yolunda ABD Başkanı tarafından telefonla arandı. Bu tip bir görüşme, 1979 İran devriminden sonra ilk kez gerçekleşiyordu. İki ülke dışişleri bakanlarının New York'taki görüşmeleri ise taraflar arasında son 30 yıldır gerçekleşen en üst düzey doğrudan resmi görüşmeydi. Bu adımlarla tekrardan başlayan nükleer müzakere süreci 5+1 ülkeleri ile İran arasında Kasım 2013'te ön anlaşmaya varılmasıyla sonuçlandı. Sonrasında belirlenen tarihlerde ilerleme kaydedilmesine rağmen aradaki sorunlar tamamen çözülemediğinden müzakerelerde uzatmalar yapıldı ve bugüne kadar gelindi.¹⁰

NÜKLEER DİPLOMASİ

Birçok gözlemciye göre nükleer enerji konusunda anlaşabilmek için eldeki son şans olan mevcut görüşmeler beklendiği gibi olumlu bir şekilde sonuçlandı. ABD yönetimi bir yandan müzakereleri sürdürürken diğer yandan bölgedeki Suudi Arabistan gibi müttefiklerini olası bir anlaşmanın kendilerine karşı bir ittifak olmadığını ve bu ülkelerin güvenliğini tehdit etmeyeceğine ikna etmeye çalıştı. Bunun yanında Suudi Arabistan önderliğinde Yemen'e düzenlenen operasyon konusunda ABD'nin destekleyici tavrı İran-ABD arasında her şeyin bir anda yoluna girmeyeceğini de gösterdi. Bununla birlikte, 5+1 ülkeleri İsrail'in aksine İran'ın zenginleştirme faaliyetlerini tamamen sonlandırması peşinde olmasalar da genel olarak taraflar İran'ın zenginleştirilmiş uranyum yeteneğinin sınırlandırılması ve ambargo-

10. İran-ABD görüşmelerine dair daha geniş bilgi için SETA tarafından yayınlanan "İran-ABD Yakınlaşması: Gerçek mi Hayal mi?" başlıklı analize bakılabilir.

ların uygulanma zamanı konusunda ciddi görüş ayrılıkları sergilediler. Bu görüşmeler sırasında iki ülke arasında birkaç ana başlıkta ciddi tartışmalar yaşandı. Fakat tüm zorluklarına rağmen taraflar arasında bir mutabakat metni konusunda uzlaşma sağlandı. Söz konusu metinde yer alan önemli maddeler şunlardır:

- Barışçıl nükleer faaliyetlerini sürdürecektir olan İran'ın uranyum zenginleştirme oranı ve bulunduracağı miktar belirlenmiş takvim içerisinde sınırlandırılacak ve Natanz tesisi İran'ın tek zenginleştirme merkezi olacaktır. İran'ın santrifüjlerde gerçekleştireceği zenginleştirme konusundaki faaliyetleri bir takvim çerçevesinde gerçekleştirilecektir.
- Fordu tesisi, uranyum zenginleştirme tesisinden, nükleer ve fizik araştırma merkezine dönüştürülecektir. Fordo'da parçalanabilir madde bulundurulmayacaktır.
- Arak'ta bulunan ağır su reaktörü, silaha dönüşme kabiliyeti olan plütonyum üretilmeyecek şekilde uluslararası işbirliğiyle yeniden projelendirilecek ve yapılandırılacaktır. Yeniden işleme yapılmayacak ve kullanılmış yakıt dışarı çıkarılacaktır.
- Ek protokole uygun kontrollerin gerçekleştirilmesi için gerekli önlemler alınacak ve UAEK modern kontrol teknolojilerinden faydalanarak gerekli kontrolü yapacaktır.
- İran barışçıl nükleer enerji alanında uluslararası işbirliklerine katılacak. Bu işbirlikleri nükleer tesisleri ve araştırma reaktörlerini de kapsayabilir. Bir diğer önemli alan nükleer güvenlik alanındaki işbirlikleridir.
- AB, İran'a nükleer enerji ile ilgili olarak uyguladığı ambargolara son verecektir. ABD de nükleer enerji ile ilgili olarak uyguladığı ikincil finansal ve ekonomik ambargoları UAEK tarafından kontrol edilecek olan İran'ın taahhütlerine uymasıyla eş zamanlı olarak kaldıracaktır.
- BM Güvenlik Konseyinden nükleer enerjiden dolayı çıkarılan önceki tüm kararlamaları lağvedecek yeni bir kararname çıkarılacaktır.

- Önümüzdeki aylarda teknik ayrıntıları da içeren bir metnin hazırlanması için siyasi ve uzmanlık düzeylerinde çalışılacaktır.

ABD AÇISINDAN MUTABAKATIN OLASI SONUÇLARI

Mutabakata varma süreci oldukça zorlu geçtiği gibi ABD iç ve dış politikasını nihai bir anlaşma sonrasında oldukça zorlu başka bir dönem bekliyor. Bu zorlukların birincisi İran ile yapılacak nihai bir anlaşma sonrasında Başkan ile Kongre arasında yaşanacak gerilimleri içeriyor. Bilindiği üzere görüşmelerin devam ettiği bir sırada Kongre İran ile ilgili yeni bir yaptırım paketi hazırlamış ancak Başkan Obama özellikle Ocak ayında yaptığı "State of the Union" konuşmasında böyle bir girişim durumunda kendisinin bu yeni yaptırım paketini veto edeceğini açıklamıştı.¹¹ Kongre ve özellikle hem Senato hem de Temsilciler Meclisini kontrolü altında bulunduran Cumhuriyetçiler Obama'nın bu açıklaması sonrasında yeni bir hamle yaparak İsrail Başbakanı ve baştan beri İran ile ABD arasında yapılacak bu tip bir anlaşmanın en önemli muhalifi olan Benjamin Netanyahu'yu konuşma yapması için Kongrenin iki alt kanadının ortak toplantısına davet etmişti. Beyaz Saray ile İsrail hükümeti arasında oldukça ciddi bir krize sebep olan bu konuşmada Netanyahu böylesi bir anlaşmanın sadece İsrail'in varlığını değil uluslararası güvenliği de ciddi bir biçimde tehdit edeceği üzerinde durmuştu.¹² Kongrenin görüşmelere müdahalesi bununla da bitmedi. Takip eden günlerde Cumhuriyetçi senatörler bu sefer de İran'daki siyasi liderlere bir mektup yazarak yapılacak anlaşmanın Kongrenin onayını

11. "Remarks by the President in State of the Union Address", 20 January 2015, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/01/20/remarks-president-state-union-address-january-20-2015>

12. "The complete transcript of Netanyahu's address to Congress", *The Washington Post*, 3 March 2015, <http://www.washingtonpost.com/blogs/post-politics/wp/2015/03/03/full-text-netanyahus-address-to-congress/>

almaması halinde gelecek sefer seçilecek başkan tarafından tek kalemle ortadan kaldırılabileceği uyarısında bulundular. Her ne kadar İran'daki yönetim bu mektubu çok fazla ciddiye almasa da ABD'deki kuvvetler ayrılığı prensibi göz önüne alındığında eşine az rastlanan bir vaka meydana gelmiş oldu. Daha önceki dönemlerde genel olarak yürütmeye verilmiş olan dış politika ve diplomasi fonksiyonlarına Kongre tarafından hiç bu kadar ciddi bir şekilde müdahale olmamıştı. Bu durum meselenin Kongre tarafından ne kadar ciddiye alındığını da gözler önüne sermiş oldu.¹³ Mektubu imzalayan senatörlerin tümünün Cumhuriyetçi Parti'den olması aynı zamanda anlaşmaya yaklaşımdaki partizan bölünmeyi de gözler önüne serdi.

Görüşmelerin hızlandığı günlerde Kongre ısrarla bu anlaşmanın ya kendi onaylarına sunulmasını ya da anlaşmanın uygulanması sırasında Kongrenin ciddi denetim yetkisi olmasını talep etti. Bunun yanında Temmuz ayına kadar kapsamlı ve tatmin edici bir anlaşmaya varılamaması durumunda hemen hayata geçirilecek yeni yaptırımlar konusunda da bir taslak metin hazırlanmış durumda. Amerikan Anayasası uluslararası anlaşmaların Senato tarafından onaylanması zorunluluğunu getiriyor. Ancak Obama yönetimi bu maddeyi bypass edebilmek için İran ile yapılacak anlaşmayı "yürütme anlaşması" (*executive agreement*) olarak nitelendirmeyi planlıyor. Bu tip anlaşmaların uygulanabilmesi için Senatonun onayı gerekmiyor. Bu tip yürütme yetkileri uzun zamandır farklı başkanlar tarafından kullanılsa ve Yüksek Mahkeme kararları bu tip durumlarda başkanların bu hakkı kullanmasının önünü açsa da tartışma sona ermiyor.

Tüm bunların yanında nihai bir anlaşmanın Senatonun onayı olmadan Başkan tarafından yürürlüğe konması durumunda dahi Kongre ve Beyaz Saray arasında İran konusunda başka bir

sorun daha ortaya çıkıyor. Yüksek bir ihtimalle anlaşmaya varılması durumunda bu anlaşmanın temel noktalarından biri İran'a yönelik ekonomik yaptırımların kademeli olarak kaldırılmasını içerecek. Ancak ABD tarafından uygulanan yaptırımların tümü Kongrenin iki kanadından da geçirilerek kabul edilmiş yaptırımlar. Bunların bir kısmında Başkan Obama'nın da imzası bulunuyor. Dolayısıyla bu yaptırımların temelli kaldırılması için Kongrenin onayı gerekiyor. Bu durum, Kongre ile Beyaz Saray ve Cumhuriyetçiler ile Demokratlar arasındaki kutuplaşma göz önüne alındığında yaptırımların temelli olarak kaldırılması çok ihtimal dahilinde görünmüyor. Zaten mevcut mutabakatta da bu yaptırımların kaldırılması belirli şartlar ve kademelere bağlanmış durumda. Peki, bu durumda yaptırımların bu şekilde kaldırılmasını kim, nasıl sağlayacak?

Bu noktada da başkanın önemli bir takdir yetkisi bulunuyor. Uygulanan yaptırımlarda başkana bu yaptırımları geçici olarak –altı ay süreli– askıya alma yetkisi verilmiş durumda. Dolayısıyla Başkan Obama, Kongre bu yaptırımları temelli olarak kaldırmaya hazır olana kadar bu tip geçici bir mekanizmayı devreye sokabilecek. Bunun yanında Başkan Obama tarafından uygulanabilecek ikinci bir strateji de çok taraflı yaptırımların uygulayıcı diğer devletler tarafından kaldırılmasını bekleyerek diğer ülkeler İran ile ekonomik faaliyetler yürütmeye başladıktan sonra bu durumu ABD Kongresi üzerinde baskı aracı olarak kullanarak hem iş dünyasının hem de kamuoyunun desteğini alarak yaptırımların tamamen kaldırılmasını sağlamak olacak.

Hâlihazırda ABD kamuoyu İran ile olası bir nükleer anlaşma için yapılan görüşmeleri destekliyor. Pew'in yaptığı son kamuoyu araştırmasına göre halkın yüzde 49'u bu görüşmeleri desteklerken yüzde 40'ı ise karşı çıkıyor. Ancak bu kamuoyu yoklamasındaki başka bir soruya verilen cevaplar Obama için oldukça zor bir durumu ortaya koyuyor. Muhtemel bir İran anlaşmasının hangi kurum tarafından onaylanması gerektiği konusundaki soruya katılımcıların yüzde 62'si

13. Peter Baker, "G.O.P. Senators' Letter to Iran About Nuclear Deal Angers White House", *The New York Times*, 9 March 2015, http://www.nytimes.com/2015/03/10/world/asia/white-house-faults-gop-senators-letter-to-irans-leaders.html?_r=0

Kongre cevabını, sadece yüzde 29'u ise Beyaz Saray cevabını vermiş. Bu da Obama'nın nihai bir anlaşma durumunda Kongrenin neden bypass edildiği konusunda kamuoyuna iyi bir açıklama yapması gerektiğini gözler önüne seriyor.¹⁴

Bu iç politika yansımalarının yanında nihai bir anlaşmanın hatta mevcut mutabakatın bazı bölgesel sonuçları da olacak. Bu sonuçların en karmaşığı ABD-İran ilişkilerinin nükleer programın ötesindeki hususlar için nasıl şekilleneceği konusunda olacak. ABD yönetimi şu an İran rejimiyle nükleer program hakkında görüşmeleri sürdürürken Ortadoğu'nun farklı bölgelerinde bu ülke ile ilişkilerinde farklı gelişmeler yaşanıyor. Özellikle IŞİD'in yükselişi ve Irak'ta etkinliğini artırması sonrasında farklı bir hal alan ABD ile İran'ın ilişkileri İran destekli Şii milislerin ABD'nin hava gücü desteği ile beraber hareket etmeye başlamasıyla bu savaşın özellikle Irak ayında birer müttefik görünümü vermeye başladılar. Ancak bunun yanında Yemen'de geçtiğimiz hafta başlayan Suudi Arabistan operasyonlarına lojistik ve istihbari yardım sağlayan ABD yönetimi bu savaşta İran tarafından desteklenen Husi milislerine karşı bir mücadelede yer almış görüntüsü veriyor. Tüm bunların yanında İran, Suriye'de tamamen rejimi desteklerken ABD yönetimi şimdilik son üç senedir sürdürdüğü en azından retorik olarak Esed rejiminin meşruiyetini yitirdiği pozisyonuna yakın bir noktada bulunuyor. Her ne kadar son zamanlarda ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri bu konuda farklı açıklamalar yapıyor olsa da henüz bu pozisyonundan tam olarak ne kadar uzaklaşıldığı belli değil.

Bunun yanında ABD ile son derece yakın ilişkisi olan İsrail ve Suudi Arabistan'ın İran ile neredeyse taban tabana zıt kabul edilebilecek bir ilişki şekli bulunuyor. Dolayısıyla yakın vadede nihai bir nükleer anlaşma durumunda İran ile ABD ilişkilerinde bu alan haricindeki diğer zorlu

problemler konusunda ani bir iyileşmenin olması şu noktada pek ihtimal dahilinde görünmüyor. Nükleer mutabakatın ilişkilerdeki normalleşme için önemli bir ilk adım olacağı muhakkak ve bunun yanında IŞİD ile mücadele konusunda da izlenen paralel politikaların devamı muhtemel görünüyor. Bu da ikili ilişkilerde önemli bir rahatlamayı sağlıyor. Zira bu iki husus da ABD'nin güvenlik tehdit algılamasının en öncelikli maddeleri arasında yer alıyor. Ancak Beyaz Saray'ın nihai bir anlaşma sonrasında ABD'nin bölgedeki müttefiklerinin kaygılarını tamamen ihmal eden bir süreci başlatması da olası görünmüyor. Başkan Obama'nın yaptığı açıklamada Körfez ülkelerini bölge güvenliği konusunda Camp David'e davet etmesi ve İsrail'in güvenliği üzerinde ısrarla durması bu durumu gözler önüne seriyor. İkili ilişkilerin tamamen düzelmesi için ABD yönetimi öncelikle İran'ın bölgesel politikalarda daha yapıcı bir noktaya gelmesi, sekteryen politikalarından vazgeçmesi ve bunun yanında özellikle ABD ve bölgedeki Amerikan müttefiki ülkelerdeki olumsuz İran imajının bir şekilde düzelmesini bekleyecektir. Halen her ne kadar ABD kamuoyu görüşmeleri destekliyor görünse de ABD'deki İran'a karşı genel yaklaşım ve İran'ın anlaşmaya bağlı kalacağına dair güven konusu oldukça sorunlu görünüyor.

Bunun yanında ABD'nin bölgedeki müttefikleri ile ilişkileri de nihai bir İran anlaşmasından dolayı oldukça ciddi bir biçimde etkilenebilir. Bu ülkelerin başında, görüşmelerin kamuoyuna açıklanmasından bu yana bu tip bir anlaşmaya karşı olduğunu açıklayan İsrail hükümeti bulunuyor. İsrail uzun süredir ABD'nin İran'ın nükleer programını tamamen ortadan kaldırmayı şart koşmaması durumunda bu anlaşmanın hayata geçirilmemesi pozisyonunu koruyor. Bu sebeple Beyaz Saray'la arasında oldukça ciddi anlaşmazlıklar yaşayan Netanyahu artık görüşmelerin belirli bir noktaya gelmesinden sonra Beyaz Saray'dan umudunu keserek Kongre ile bu konuda daha fazla işbirliği yapmaya çalışmaktaydı. Bu noktada Kongredeki Cumhuriyetçile-

14. "More Approve Than Disapprove of Iran Talks, But Most Think Iranians Are 'Not Serious'", Pew Research Center, 30 March 2015, <http://www.people-press.org/2015/03/30/more-approve-than-disapprove-of-iran-talks-but-most-think-iranians-are-not-serious/>

rin büyük bir kısmı Netanyahu ile benzer kaygı ve düşünce içindeler. Netanyahu'nun tüm çabalarına rağmen Beyaz Saray'ın böyle bir anlaşmayı imzalaması ABD'nin ve İsrail'in bölgeye dönük pozisyonlarında ciddi bir sorunu beraberinde getirecek. Her ne kadar iki ülke askeri ve istihbari işbirliğini sürdürse de bu işbirliğinin büyük bir bölümünün İran'a karşı yapılıyor oluşu durumu karmaşıktırabilir. Son yıllarda ABD'de basına sızan ve İran ve İran'ın bölgedeki müttefiklerine karşı yapılan istihbari operasyonların tümünde ABD ile İsrail'in iş birliği bulunmaktaydı. Hem İran'ın nükleer tesislerine karşı girişilen siber saldırılarda hem de Hizbullah'ın askeri kanadının komutanı İmad Mugniye'nin öldürülmesinde

diğer hedeflere karşı ortak operasyonların sona ermesi anlamına gelmeyecek. Şu noktada nihai bir anlaşmanın iki ülke arasında yaratacağı en büyük sorun karşılıklı güven kaybı olacak. Önümüzdeki dönemde İsrail hükümetinin algısında ABD artık İsrail'in güvenliğini dikkate almadan politikalar uygulayabilen bir ülke haline gelebilir. Hatta şimdiden bu algı oluşmuş durumda. Netanyahu son Kongre konuşması sırasında meselenin İsrail'in güvenliği değil varoluşu ile ilgili olduğunu söylemesine rağmen Başkan Obama başta olmak üzere tüm üst düzey ABD'li yetkililerin bu konudaki duruşunu değiştirmemesi bu durumu daha da muhkemleştirdi.

Bununla birlikte İran ile bu mutabakat ve muhtemel nihai bir anlaşma aynı zamanda ABD'nin Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri ile ilişkilerini de ciddi bir şekilde etkileyebilir. Uzun zamandan bu yana bu ülkeler İran ile ABD arasındaki yakınlaşmanın ve dahası olası bir anlaşmanın kendi güvenliklerini ciddi bir şekilde tehdit edeceğini düşünmekteydi. Bölgedeki güç dengesi ve süper güç ile olan ilişkilerini daha çok "zero-sum" prensibinde değerlendiren bu ülkeler ABD ile İran arasındaki bir yakınlaşmanın ABD ile Körfez ülkeleri arasında bir soğumayı beraberinde getireceğini düşünmekte. Bununla birlikte özellikle İran'ın Ortadoğu'da sürdürdüğü faaliyetler de dikkate alınarak böyle bir gelişmenin İran'ı daha çok cesaretlendireceği ve İran'ın izlemekte olduğu özellikle sekteryen politikalara büyük bir destek vereceği tahmin edilmektedir. Her ne kadar son Yemen saldırısı sırasında ABD'nin Suudi Arabistan'a istihbari desteği olsa da uzun vadede bu operasyonun meydana gelmiş olması dahi ABD ile Suudi Arabistan arasındaki güven bunalımını ortaya koyması bakımından önemli bir göstergedir.¹⁷ Dolayısıyla nihai bir anlaşma sonrasında ilişkilerin aynı şekilde devam edebilmesi için ABD'nin Körfez ülkeleriyle ilişkilerinde cid-

ABD'nin bölgedeki müttefikleri ile ilişkileri nihai bir İran anlaşmasından dolayı ciddi bir biçimde etkilenebilir.

basına sızan raporlara bakılırsa İsrail ve ABD istihbaratı ortak olarak çalışmıştı.¹⁵ Dolayısıyla İran'a karşı ABD'nin bu tip operasyonları sadece istihbarat paylaşımı şeklinde devam ettirip olayın operasyonel boyutundan uzaklaşması ikili ilişkilerin önemli bir ayağını ortadan kaldırılabılır. Bu hafta basına sızan ve İsrail istihbaratının İran ile yapılan müzakereler hakkında istihbari bilgilere sahip olduğu konusundaki haberler iki ülke istihbaratları arasındaki ilişkilere de zarar verecek cinstendi.¹⁶ Ancak yine hatırlamakta fayda var ki bu durum iki ülkenin bölgedeki

15. Adam Goldman ve Ellen Nakashima, "CIA and Mossad killed senior Hezbollah figure in car bombing", *The Washington Post*, 30 January 2015, http://www.washingtonpost.com/world/national-security/cia-and-mossad-killed-senior-hezbollah-figure-in-car-bombing/2015/01/30/ebb88682-968a-11e4-8005-1924ede-3e54a_story.html

16. Julain Borger, Mairav Zonszein ve Sabrina Siddiqui, "US accuses Israel of spying on nuclear talks with Iran", *The Guardian*, 24 March 2015, <http://www.theguardian.com/world/2015/mar/24/israel-spied-on-us-over-iran-nuclear-talks>

17. "McCain: Yemen Conflict Shows America's Allies 'No Longer Trust Us'", NBC NEWS, <http://www.nbcnews.com/watch/nbc-news/mccain-yemen-conflict-shows-americas-allies-no-longer-trust-us-418690627870>

di güven artırıcı önlemler alması gerekecek. Bu noktada Suriye politikası ve ABD ile Suudi Arabistan arasında yaşanan görüş ayrılığı ve Irak'taki durum ciddi bir şekilde gündeme gelecektir.

İRAN AÇISINDAN MUTABAKATIN OLASI SONUÇLARI

İran'ın iç kamuoyu ve politikası açısından meseleye bakıldığında nükleer mesele ile ilgili iki boyuttan bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan biri nükleer enerjiye, diğeri ise nükleer enerji müzakerelerine nasıl yaklaşıldığıdır. İran'ın nükleer enerji konusunda çalışmalar yapmasını çevreye zararlı gören, radyoaktif sızıntı tehlikesini gündeme getiren ve nükleer enerjinin ekonomik olmadığına dile getiren küçük ve etkisiz bazı grupların dışında tüm politik taraflar ve toplumun kahir ekseriyeti nükleer enerji çalışmalarını milli bir dava olarak görüp desteklemektedirler. Hatta kolaylıkla denebilir ki son 10 yılda İran'da bütün tarafların hemfikir olduğu tek konu nükleer enerjiye sahip bir İran'ın gerekliliğidir.

Ancak nükleer enerji konusunda 5+1 ülkeleri ile müzakere açısından bakıldığında İran içerisinde ciddi bir ayrışmanın olduğu ortadadır. Nükleer müzakerelere yönelik birkaç farklı tutumdan bahsetmek mümkündür. Birinci grup, İran'ın ekonomik olarak gelişmesi için anlaşmanın ve uluslararası yalıtımdan kurtulmanın şart olduğunu düşünmektedir. İkinci grup, anlaşmanın faydalı ama şart olmadığını düşünmekte ve bir anlaşma olmadan da ülke ekonomisinin düzeltilebileceğine inanmaktadırlar. Üçüncü grup, İran'a yönelik ambargolar süresince bu durumu ekonomik fırsata çevirip ambargoların kalkması durumunda bu imkânı kaybedecek olanlardır. Elbette bu grubun bu yönde bir söylem geliştirmesi beklenemeyeceğinden bu grup ile ilgili bir kritik yapmak anlamlı değildir. Dördüncü grup ise, ABD ve Batı ile her türlü yakınlaşma ve ilişkiyi kategorik olarak reddetmekte ve ideolojik

yaklaşımlarına karşı duydukları mutlak bağlılıklarıyla ekonomik ve siyasi çıkarları umursamadan, emperyalist karakterinden ötürü ABD ile her türlü müzakereye karşı çıkmaktadırlar.

Nükleer müzakerelerin asli muhalifleri radikal muhafazakarlar olup "endişeliyiz" başlığı ile bir sempozyum düzenledikleri için kamuoyunda "endişeliler" olarak bilinmektedirler. Önde gelen üyeleri daha çok Ahmedinejad döneminin bakanları, radikal milletvekilleri ve akademisyenlerden oluşan bu grup, hükümetin Batıya çok fazla taviz verdiğini iddia etmektedirler. Hükümet ile aralarında oldukça sert tartışmalar meydana gelen grup uzun bir süre elde ettikleri her fırsatta tüm imkanlarını kullanarak müzakereler konusunda muhalefetlerini sürdürdüler. Fakat İran dini lideri Ali Hamane'i'nin inisiyatif olarak görüşmeleri açıkça desteklemesi neticesinde bu grup ayrışmalar yaşadı ve gücünü önemli oranda yitirdi. Hala bu görüşte olanlar da dini liderle karşıt bir pozisyonda görünmemek için bu konuyu pek tartışmamakta ve müzakerelerin sonuçlarını beklemektedirler.

Esasen İran iç siyasetinde herkes müzakerelerin nasıl neticeleneceğine göre pozisyonunu belirleyecektir. Özellikle 2016'da gerçekleşecek meclis seçimlerinin sonucunu nükleer müzakerelerin sonucunun belirleyeceği muhakkaktır. Bir anlaşma gerçekleşip bunun sonucunda ekonomik iyileşmeler yaşanması halinde Ruhani taraftarlarının seçimlerden mutlak bir galibiyetle çıkması kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir sonucun ılımlı politikalar izleyen Ruhani'nin elini güçlendireceği ve İran iç politikasının yakın geleceğini şekillendireceği açıktır. Bir anlaşma sağlanamaması ise Ruhani ve taraftarlarını oldukça zor durumda bırakacak ve muhafazakarları güçlendirecektir. Bu yüzden bütün taraflar hamlelerini müzakere sonuçlarına göre gerçekleştirmeyi planlamaktadırlar.

Bölgesel bazda daha çok İran'a Basra Körfezi üzerinden komşu olan ve kendilerini İran'ın jeopolitik rakipleri olarak gören bazı ülkeler İran-ABD ilişkilerinin normalleşmesinin muhalifleridirler. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emir-

likleri, Katar gibi ülkeler jeopolitik konumlarını İran ile rekabet üzerine kurmuşlar, bu yüzden de ABD'nin kayıtsız şartsız himayesini ve ulus ötesi bölgesel desteğini kazanmışlardır. Özellikle Suudi Arabistan kendisini İran'ın en büyük bölgesel rakibi olarak görmektedir. İki ülkenin bölgesel rekabeti Irak'tan Suriye'ye, Lübnan'dan Yemen'e ve Bahreyn'e olmak üzere geniş bir coğrafi alanda ve OPEC, İslam İşbirliği Örgütü gibi kurumlarda sürmektedir. S. Arabistan'ın İran karşıtı pozisyon almasının bölgesel ve mezhebi nedenleri olduğu gibi ekonomik nedenleri de vardır. Anlaşma sağlanırsa İran hızlı bir şekilde petrol üretme ve ihraç yeteneğine, imkânına ve kapasitesine sahip olduğundan petrol fiyatları düşebilir. Elbette bu anlaşma İsrail ile İran'ın halen oldukça olumsuz olarak seyreden ilişkilerinde de ciddi bir etki yaratacaktır.

Görüldüğü üzere nükleer müzakerelere ve taraflar arasındaki anlaşmaya karşı çıkan bölgesel güçler açısından mesele nükleer silahlardan daha çok İran-ABD arasındaki olası yakınlaşmanın bölge jeopolitiğine etkisi, kendi konumlarının zayıflama ihtimali ve İran'ın bölgedeki etkinlik ve gücünün artma imkânıdır. Özellikle son yıllarda İran ve ABD için Ortadoğu'da bazı tehditlerin ortaklaşması neticesinde iki ülke arasında yaşanan işbirlikleri ve İran'ın bölgede takip ettiği yeni yayılcı politikalar bölge güçlerinin bu konudaki endişelerini arttırmaktadır.

SONUÇ

Uluslararası kamuoyunu temsilen 5+1 ülkeleri ile İran arasında gerçekleşen müzakereler oldukça zor ve sıkı pazarlıklar eşliğinde ve ertelemelerle bugüne kadar geldi. Üzerinde anlaşılması gereken konulardaki derin görüş ayrılıkları ve tarafların süreci mümkün olan en az tavizle yürütme gayreti müzakere takviminin uzamasına neden oldu. Bir yandan 5+1 ülkelerinin kendi içlerindeki görüş ayrılıkları ve meseleye yaklaşım tarzlarındaki farklılık, diğer yandan bu devletlerle İran arasındaki sorunlar müzakerelerin uzamasının en

önemli nedenleri oldu. Başta Fransa olmak üzere diğer devletler ortaya çıkan manzaradan rahatsız olsalar da dünya kamuoyunda mesele daha çok İran-ABD ilişkileri merkezli okundu. Bu yüzden nükleer müzakerelere yönelik yapılan tahlil ve analizler doğal olarak ABD ve İran'ın iç politikaları, bölgesel konumları, olası bir anlaşma karşısında hangi bölgesel ve küresel güçlerin nasıl bir tavır alacakları gibi konulara yoğunlaştı.

Elinizdeki analizde de görüldüğü üzere İran ile nükleer anlaşmaya varmanın bölgesel ve küresel düzeyde sonuçları olacaktır. Özellikle Ortadoğu'da mevcut güçler arasındaki bölgesel rekabetler, karşıt pozisyonlar ve ABD'nin bölge güçleri ile bugüne kadar geliştirdiği ittifaklar bundan sonraki süreçte daha çok tartışılacak ve belki de yeniden tanımlanacaktır. Elbette İran ve Batı arasında bir nükleer anlaşmaya varılması İran'ın artık Batı ve özellikle de ABD ile müttefik olacağı anlamına gelmez. Nitekim İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, 2 Nisan akşamı taraflar arasında mutabık kalınan uzlaşma metninin okunmasından sonra düzenlediği basın toplantısında nükleer anlaşmanın İran-ABD ilişkileriyle bir ilgisi olmadığını belirtti. Kaldı ki taraflar arasında imzalanmış bir anlaşma değil, üzerinde mutabakat sağlanmış bir uzlaşma metninin ortaya çıktığını da akılda tutmak gerekmektedir. Zarif basın toplantısında bu hususa da değindi ve ortada herhangi bir anlaşma veya taahhüdün olmadığını iddia etti. Fakat müzakerelerin sonucunda İran'ın ABD ile müttefik olacağı anlamı çıkmassa bile bölgede hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı anlamı çıkabilir. Sadece İran'ın uluslararası sistem tarafından müzakere edilebilir muhatap olarak görülmesi bile bölgede önemli etkilere yol açacaktır. Bunun yanında İran'a uygulanan ambargoların ortadan kalkacağı bir iklim sadece İran ekonomisini değil bölge ekonomi politisini de etkileyecektir. Bütün bunlarla birlikte kesin olarak bilinmesi gereken şudur: Henüz nükleer enerjiye dair müzakerelerde son söz söylenmiş değil ve süreç her türlü ihtimale açık bir şekilde devam etmektedir.

Haziran 2013'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi beş ülke ve Almanya ile İran arasında İran'ın nükleer enerji çalışmalarıyla ilgili müzakereler başlamıştır. Ertelemelerle bugüne kadar gelen müzakere sürecinde son olarak 2 Nisan 2015'te ortak mutabakat metni açıklanmış ve nihai anlaşmanın da Haziran 2015 sonunda imzalanması kararlaştırılmıştır. Müzakere sürecinin sonuçları bakımından sadece İran'ın nükleer enerji çalışmalarıyla ilgili olmadığı hatta nükleer enerji meselesini aşarak Ortadoğu'da önemli değişim ve sonuçlara yol açacak potansiyele sahip olduğu aşikârdır.

"İran ve Batı Arasında Nükleer Mutabakat Jeopolitik Karmaşa" başlıklı çalışma P5+1 ülkeleri ve İran arasındaki nükleer enerji konusundaki uzlaşının arka planını, ne anlama geldiğini, çetrefilli noktalarını ve gerek İran iç politikası gerekse Ortadoğu siyaseti bakımından muhtemel sonuçlarını ele almaktadır. 2010'un sonlarından bu yana suların durulmadığı Ortadoğu'da dengelerin yerine oturması bakımından müttefik olmasa dahi Batı ile müzakere edebilen bir İran'ın varlığı önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra İran'a uygulanan ekonomik ambargoların kalkması sadece İran ekonomisini değil bölge ekonomisini de canlandıracaktır. Bununla birlikte akılda tutulması gereken konu nükleer enerjiye dair müzakerelerde henüz son sözün söylenmediği ve sürecin her türlü ihtimale açık bir şekilde devam ettiğidir.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org